

Inventaris
van het archief
van de voormalige

Gemeente Hoenkoop

haar rechtsvoorgangers
en de diensten en bedrijven

1726 - 1970

<u>Inhoudsopgave.</u>	Blz.
Inleiding	3 - 5
Archief van het GERECHT HOENKOOP	6
Archief van het GERECHT DIJKVELD EN RATELES	7
Archief van de GEMEENTE HOENKOOP	8
I. Stukken van algemene aard	8
-Notulen	8
-Publicaties	8
-Gemeenteverslagen	8 - 11
-Correspondentie	11
-Akten	
II. Stukken betreffende bijzondere onderwerpen	11
-Grondgebied, naamgeving en historie	11 - 12
-Eigendom en bezit	12 - 19
-Personeel en secretarie	19 - 20
-Archief en registratuur	20
-Verkiezingen	20 - 21
-Bestuursorganen	21
-Openbare orde	21 - 24
-Openbare gezondheid	24 - 28
-Openbare veiligheid	28 - 30
-Verkeer en vervoer, waterstaat	30 - 34
-Economische aangelegenheden	34 - 35
-Landbouw	35 - 36
-Maatschappelijke zorg	36 - 38
-Onderwijs	38 - 39
-Cultuur, recreatie, herdenkingen	39
-Koninklijk huis, eretekenen	39 - 40
-Militaire aangelegenheden	40 - 41
-Justitie	41
-Financiën	41 - 48
-Belastingen	48 - 50
Archief van het ALGEMEEN ARMBESTUUR	50 - 51
Archief van het GRONDBEDRIJF	51
Archief van het WONINGBEDRIJF	51
Bijlage I, Hinderwetvergunningen	
Bijlage II, Bouwvergunningen	

Inleiding

Het grondgebied

De buurtschap Hoenkoop ligt in het zuid-westen van de provincie Utrecht in de Lopikerwaard. Tot 1 september 1970 was dit een zelfstandige gemeente. In dat jaar werd Hoenkoop opgeheven en bij het aan de noordkant gelegen Oudewater gevoegd. Sinds 1818 had Hoenkoop bestaan uit de polders Hoenkoop, Dijkveld en Rateles. Dit waren voor die tijd zelfstandige bestuurseenheden - gerechten genaamd - die slechts gedurende kortere perioden met andere gerechten verenigd waren geweest: in de periode 1798-1802 fungeerde er een combinatie van de gerechten Hoenkoop, Dijkveld, Rateles, Willeskop, Blokland en Heeswijk en in de periode 1812-1817 een combinatie van de gerechten Hoenkoop, Dijkveld, Rateles, Noord en Zuid-Polsbroek, Cabauw, Zevender, Bonrepas en Vlist. Behalve de vroegere gerechten Hoenkoop en Dijkveld en Ratels behoorde tot de gemeente Hoenkoop ook een gedeelte van IJsselvere. Dit was een uiterwaard langs de IJssel, die door diezelfde IJssel van Oudewater werd gescheiden. Door stadsuitbreiding en fortificatie van Oudewater werd een deel van IJsselvere in 1585 bij het stadsgebied getrokken. Het resterende deel ging aanvankelijk deel uitmaken van Snelrewaard en werd begin 19e eeuw bij Hoenkoop gevoegd (1).

De ontginning van het gebied

De polders Hoenkoop, Dijkveld en Rateles waren in ieder geval in circa 1150 nog niet ontgonnen. Alleen op de oeverwallen langs de IJssel was door hun hogere ligging landbouw mogelijk. Het hele gebied van de latere gemeente lag in de tiende eeuw in de gouw Lek en IJssel ('in pago Lacke et Isla'). Dit gebied werd in 944 door koning Otto I aan de Utrechtse kerken van St. Marie (Oudmunster) en St. Maarten geschonken (2). In 1122 werden deze rechten nog eens bevestigd (3). Zij hadden dan ook het recht deze gronden voor ontginning uit te geven. Of dit ook daadwerkelijk door hen is gebeurd, valt niet met zekerheid te zeggen. De ontginningen vonden plaats volgens een in de gehele Hollands-Utrechtse laagvlakte toegepaste systematiek. Grote percelen onontgonnen gebied werden volgens een vaste maatvoering uitgegeven (de cope) aan ondernemers in ontginningen (4). Degenen aan wie de grond ter ontginning werd uitgegeven (copers) werkten zelfstandig of in goepen. In een aantal cope-ontginningen kreeg de cope de naam van de ondernemer. Dit was bijvoorbeeld het geval in Benschop (de cope van Ben) en Willeskop (de cope van Willem). De naam Hoenkoop is in dit verband moeilijker te verklaren.

Maar het kan niet worden uitgesloten, dat ook hieraan een eigenaam ten grondslag ligt. De grootte van de te ontginnen gebieden werd uitgedrukt in hoefematen. De lengte van een hoeve in dit gebied bedroeg ongeveer 1250 meter (6 voorlingen), en de breedte ongeveer 113 meter (30 Stichtse roeden). Hoenkoop was 684 morgen groot en had oorspronkelijk 42 hoeven van elk ongeveer 16 morgen (5).

Heerlijke rechten

Hoenkoop was een Stichts leen. Eeuwenlang waren de Van Vliets de leenmannen voor wat betreft Hoenkoop. Zij bewoonden het Huis te Vliet in het gelijknamige gerecht, dat ten zuiden aan Hoenkoop grensde. Dit kasteel werd waarschijnlijk in de tweede helft van de dertiende eeuw gesticht door Gerrit van den Vliet, broer van Herman VI van Woerden, welke laatste in 1296 één van de 'moordenaars' was van graaf Floris V (6). Dijkveld, Rateles en IJsselvere waren lenen van het kapittel van Oudmunster. Ook hier waren de Van Vliets eeuwenlang de leenmannen ter plaatse. Hun macht en invloed nam in de loop van de vijftiende eeuw sterk af. In 1423 moesten zij de heerlijkheden Zuid-Polsbroek en IJsselvere aan de burggraaf van Montfoort verpandden. Toen de pandsom na verloop van zeven jaar niet werd ingelost, vervielen deze gerechten aan de burggraaf. Ook Hoenkoop raakte de Van Vliets bijna aan de burggraaf van Montfoort kwijt (7).

In de vijftiende eeuw werd de ligging van Hoenkoop in het Sticht in twijfel getrokken. De stadhouder van Holland legde in 1462 de burens van Hoenkoop een aanslag in het morgengeld op. Pas in 1516 werd definitief vastgesteld, dat Hoenkoop niet tot Holland, maar tot het Sticht behoorde (8). Van IJsselvere werd echter door de Grote Raad te Mechelen in 1562 bepaald, dat het voortaan Hollands zou zijn. Hiermee werd een langdurig conflict tussen de burggraaf van Montfoort en de stad Oudewater ten laste van de burggraaf beslecht (9).

Bevolking, huizen en economische activiteit

Qua inwoneraantal is Hoenkoop altijd een kleine gemeenschap geweest. Het aantal inwoners bedroeg in 1632 171 maar liep vervolgens terug naar 147 in 1798 en 87 in 1808. In Rateles en Dijkveld steeg in diezelfde periode het aantal inwoners van 31 in 1632 naar 68 in 1798 tot 90 in 1808 (10). Het aantal huizen was navenant beperkt: Hoenkoop telde in 1761 29 huizen en Dijkveld en Rateles in 1771 9 huizen (11). De huizen in Hoenkoop waren gelegen langs de Hoenkoopse Buurtweg en die in Dijkveld en Rateles voornamelijk langs de weg Utrecht-Gouda. Na de samenvoeging van 1818 steeg het inwonertal van de gemeente Hoenkoop van 337 in 1830 tot 460 in 1900 en 992 op 15 juli 1970 (12).

De inwoners van de gemeente Hoenkoop waren voor het overgrote deel in de agrarische sector werkzaam. Andersoortige economische activiteit ontwikkelde zich hoofdzakelijk vanaf het begin van de 19e eeuw aan de provinciale weg in de gemeente, die onderdeel vormde van de verbinding Utrecht-Rotterdam. Hier ontwikkelde zich gaandeweg lintbebehouwing, die erin resulteerde, dat zich een tweedeling in de gemeente manifesteerde: enerzijds een agrarisch deel langs de Hoenkoopse Buurtweg en anderzijds arbeiders, winkeliers en ambachtslieden aan de provinciale weg. Hier kwam gaandeweg het zwaartepunt van de gemeente te liggen. Een uiting hiervan was, dat het nieuwe raadhuis in 1925 aan de provinciale weg werd gebouwd (13). De lintbehouwing werd in 1938 door het gemeentebestuur als zorgelijk ervaren. Er werden uitbreidingsplannen gemaakt om deze lintbehouwing tegen te gaan. De uitvoering van deze uitbreidingsplannen volgde vanaf 1950. In het gebied tussen de Goudse straatweg en de IJsselkade werden in de periode 1950-1970 105 woningen gebouwd (14).

Het archief

De archieven van Hoenkoop en Dijkveld en Rateles hebben tot het begin van de 19e eeuw een zeer geringe omvang. Stukken ouder dan het begin van de 18e eeuw komen niet voor. Het goeddeels ontbreken van oud-archief staat in schrille tegenstelling met de vaak uitgebreid bewaard gebleven andere dorpsarchieven in de Lopikerwaard. De reden van het niet bewaard gebleven zijn van de meeste archivalia is niet bekend. Vermoedelijk heeft echter het onder slechte omstandigheden bewaren van de archieven een rol gespeeld. Ook nu nog bevinden zich in de archieven stukken, die zozeer door vocht zijn aangetast, dat voor hun voortbestaan moet worden gevreesd. In het midden van de 19e eeuw verhuisde de secretarie naar Benschop, waar deze tot de opheffing van de gemeente bleef (15). Raadsvergaderingen werden tot 1925 in gehuurde ruimten gehouden. In dat jaar werd een raadhuis gebouwd aan de Goudse straatweg. De secretarie bleef echter te Benschop gevestigd. In 1939 was het archief van Hoenkoop vanaf 1898 geplaatst op de zolder van het gemeentehuis te Benschop. Het archief van voor 1813 bevond zich toen al jaren op het rijksarchief te Utrecht. In de loop van 1939 kwam het nieuwe gemeentehuis van Benschop gereed. In 1944 werd geconstateerd, dat het gehele archief van Hoenkoop tot aan de registratuur zich in de archiefbewaarpplaats van het nieuwe gemeentehuis bevond (16). Na de opheffing van de gemeente Hoenkoop in 1970 werd het archief naar de bewaarplaats van de gemeente Oudewater overgebracht.

De inventarisatie van het archief

De ordeningstoestand en de toegankelijkheid van het archief was bij het begin van deze inventarisatie in oktober 1993 zeer uiteenlopend te noemen. Het weinig omvangrijke archief tot 1813 werd in 1926 door K. Heeringa beschreven in een getypte inventaris met twaalf beschrijvingen. Hiervan bleken de nummers 3 en

11 te ontbreken evenals een gedeelte van nummer 7. Van het archiefgedeelte uit de periode 1813-1939 bestond een fiches-beschrijving, die zeer minimaal te noemen was. Het archiefgedeelte 1940-1970 was geordend volgens de basisarchiefcodes van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, en beschreven in een dossierinventaris van de hand van H.W. Luten. Van deze werkzaamheden kon op ruime schaal geprofiteerd worden. Omdat het archief uit de periode 1813-1939 geen blijk gaf van de toepassing van een ordeningsstelsel, is ervoor gekozen geen onderscheid te maken met de periode 1940-1970, maar beide perioden gezamenlijk te behandelen. De archieven van het Algemeen Ambestuur, het Woningbedrijf en het Grondbedrijf zijn apart beschreven. Aan de inventaris is een uitgebreide toegang op de hinderwet- en bouwvergunningen toegevoegd.

December 1994,

H.W. Luten,
C.G.M. Noordam

Noten

1. Uyl, W.F.J. Den, De Lopikerwaard, deel I, dorp en kerspel, Utrecht, 1960, blz. 456.
2. Muller, S.; Bouman, A.C.; Heeringa, K.; Ketner, F., Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301 (OBU), 5 delen, Utrecht/'s-Gravenhage 1920-1959, nr. 106
3. OBU, nr. 306.
4. Linden, H. van der, De Cope, bijdrage tot de rechtsgeschiedenis van de openlegging der Hollands-Utrechtse laagvlakte, Assen, 1956, passim.
5. Uyl, Den, blz. 447.
6. Kooiman, M.A. en Schaik, J.W.C. van, Het slot Te Vliet te Oudewater, in: Heemtijdinghen, orgaan van Stichts-Hollandse Historische Vereniging, 29e jaargang nr.3, september 1993, blz. 81.
7. Fruin Th. Az., R. en Le Cosquino de Bussy, A., Catalogus van het archief der heeren van Montfoort, Utrecht, 1920, regesten nrs. 376,505, 506.
8. Dekker, C. en Ruitenbergh, G.M.W., Heerlijkheden en Huizen, inventaris nr. 29 van het rijksarchief Utrecht, Inventaris van het archief van de heerlijkheid Hoenkoop, inv.nrs. 17-20.
9. Uyl, Den, blz. 454,455.
10. Uyl, Den, blz. 487.
11. Deze inventaris, nrs. 7 en 11.
12. Boon, J.G.M en Luten, H.W., Hoenkoop in Verleden en Heden, Hoenkoop, 1970, blz. 60.
13. Beek, M. en Kooiman, M., Oudewater, geschiedenis en architectuur, in de reeks: Monumenten-inventarisatie provincie Utrecht, Zeist, 1993, blz. 89.
14. Boon en Luten, blz. 111.
15. Boon en Luten, blz. 75.
16. Verslag van de inspectie der gemeente-, waterschaps- en veenderij-archieven in de provincie Utrecht 1935-1945, verslag van 39, blz.31; verslag van 943, blz.52.; verslag van 1944, blz.54.

Inventaris van het archief van het GERECHT DIJKVELD EN RATELES, 1767-1838

10. Kohier van het oudschildgeld, 1767, 1 deel.
11. Kohier van het huis- en haardstedegeld, 1771, 1 stuk.
N.B. Betreft negen huizen.
12. Ingekomen brief van het provinciaal bestuur betreffende het huis- en haardstedegeld, met afschrift van antwoord, 1806, 1 stuk.
13. Jaarrekeningen van de armmeesters, 1776-1838, 1 deel.
14. Register betreffende de verpachting van grasgewas, 1776-1783, 1 katern.